

Slechts deze toestanden kunnen de tragische farce van de episode met de Earl of Essex verklaren. De jonge, zeer edelgeboren Essex werd de favoriet van de oude Elisabeth, was bijna voorbestemd om het te worden. Als een van de zeer beperkte kring van de hoge adel, had hij echter niet door dat er bij Elisabeth een "hoofse" en een "politieke" persoonlijkheid bestond. De "hoofse" Elisabeth had behoefte aan een favoriet en wilde zelfs de nodige – relatief onbelangrijke – voorrechten van de favoriet aan Essex schenken. Wat zij niet wilde, was haar politiek in het gedrang laten brengen door een telg van de noblesse d'épée die van veldslagen droomde maar niet van de thesaurietoestand. Na een glorieus optreden bij Zutphen en in Spanje, kreeg Essex de veel moeilijker taak van het neerslaan van de zoveelste Ierse opstand. Onaangepast aan de guerillataktiek van de opstandelingen, niet geschikt voor de omkoperij en politieke koehandel die de pacificatie van Ierland inhield, maakte Essex er een soep van. De politieke koelte vanuit Londen interpreteerde hij als een aantasting van zijn positie aan het hof en hij lanceerde een poging tot staatsgreep met een zestigtal trouwanten. Grandioze mislukking, gevolgd door 2 jaar huisarrest, zoals we nu zouden zeggen. Op het einde van die twee jaar volgde een tweede poging tot staatsgreep, met een paar honderd man, waarbij hij de brave burgers van Londen achter zich probeerde te scharen. De brave burgers, verwittigd door de geheime politie (opgericht om de katholieke infiltratie van Engeland tegen te werken) en door het stadsbestuur, gluurden van achter hun luiken naar het anachronistisch spektakel dat zich op straat voltrok. Een paar van het koninkrijk, in halfharnas en met het zwaard in de hand, die tussen de handelsbeurs en de pakhuizen het verzamelen blies. De dag tevoren had één van de groep rond Essex een voorstelling van Shakespeares "Richard II" laten opvoeren, "om te laten zien hoe in Engeland een vorst kon worden afgezet". De Londense burgerij zal nu wel gedacht hebben dat de oude Richard terug uit zijn graf was opgestaan. Hoe dan ook, de burgerij bewoog niet. De staatsgreep werd verijdeld en Essex verloor zijn hoofd.

De episode met Essex heeft in feite weinig om het lijf. Veel belangrijker voor de kulturele overlevering is het verhaal van Elisabeth en Maria Stuart, koningin van Schotland. Maria Stuart was de dochter van James V van Schotland en de Franse Marie de Guise. Wanneer James in de Schots-Engelse oorlog van 1542 sterft, wordt hij door Maria opgevolgd, terwijl Marie de Guise regent wordt. Voor Frankrijk ligt de kans voor het grijpen en Franse troepen worden in Schotland gestationeerd om de regent bij te staan. In 1548 wordt Maria naar Frankrijk gestuurd als toekomstige bruid van de jonge Dauphin François. In 1558 wordt Elisabeth koningin van Engeland en de Engelse protestanten die onder "bloody" Mary naar Genève gevlucht waren keren terug. Elisabeth, in een poging om de Frans/katholieke dreiging in Schotland te ondergraven, geeft de toelating aan een calvinistische groep onder leiding van John Knox om Engeland door te reizen en zich in Schotland te vestigen. In 1559 ontketenen de Schotse protestanten een opstand tegen de Franse troepen, bijgestaan door de Engelse vloot en Engelse troepen. In 1560 sterft Marie de Guise en door de termen van het verdrag van Edinburgh worden de Franse troepen terug naar Frankrijk gestuurd. Inmiddels is in 1559 Henri II van Frankrijk gestorven, waarna Maria Stuart even koningin van Frankrijk wordt, tot haar jonge echtgenoot, François I, ook sterft. In 1560 keert zij dan terug naar Schotland, als katholieke koningin van een land dat zopas een zegevierende protestantse opstand heeft gekend. De toestand in Schotland is echter verdeeld tussen het protestantse zuiden van het land en het katholieke noorden. In 1564 trouwt Maria met Darnley, die een jaar later de (vermeende ?) minnaar van de inmiddels zwangere Maria vermoordt. In 1566, kort na deze moord op Riccio, wordt haar zoon James geboren. In 1567 wordt Riccio gewroken wanneer de nieuwe minnaar van Maria, Bothwell, Darnley en zijn huis opblaast. Daarna vlucht Maria met Bothwell terwijl ze wachten op Bothwells echtscheiding. Dit blijkt teveel te zijn voor zowel de katholieken als de calvinisten en Maria wordt verdreven na eerst de troon aan de kleine James te hebben afgestaan.

Uit Schotland verdreven, en niet de meest geliefkoosde figuur bij de kopstukken van de contra-reformatie, zoekt Maria haar heil in Engeland. Engeland is echter de laatste plaats op Gods aarde waar ze welkom zal zijn. Als kleindochter van Margaret Stuart (uitgehuwelijkt aan James IV van Schotland in 1502 als onderdeel van de vredespolitiek van Hendrik VII), kan ze aanspraak maken op de Engelse troon, terwijl de onlangs gekroonde Elisabeth (als dochter van Hendrik VIII na de betwiste echtscheiding van Katherina van Aragon) door de Europese katholieke vorsten als een bastaard wordt beschouwd. Bij haar aankomst in Engeland wordt Maria onder huisarrest geplaatst, waar ze als trekpleister fungeert voor ieder halfbakken komplot dat de binnenlandse of buitenlandse katholieken tegen Elisabeth willen ondernemen. Uiteraard zijn regeringsspionnen op de hoogte van alle briefwisseling tussen Maria en de opeenvolgende samenzweerders en haar lange overleving onder huisarrest zou gedeeltelijk kunnen verklaard worden vanuit haar nut voor de regering op het vlak van deze informatiewinning alleen.

Na 19 jaar tenslotte wordt ze in 1586 bij het zoveelste komplot betrokken, vlak na de val van Antwerpen en in de algemene verwachting van een Spaanse aanval op Engeland zelf. Ze staat terecht voor haar aandeel in het Babington komplot en wordt in 1587 wegens hoogverraad onthoofd, in een soort schoonmaakoperatie van de Engelse regering als voorbereiding op de verwachte Spaanse invasie. Dat de "hoofse" Elisabeth veel moeite had met deze terechtstelling van haar koninklijke nicht is betrekkelijk goed gedocumenteerd, hoewel haar "politieke" persoonlijkheid de raadzaamheid daarvan zal begrepen hebben. Het staat ook buiten twiifel dat het ons door de overlevering voorgehouden beeld van de impulsieve, levenslustige Maria en haar tragisch lot als antithese moet dienen voor het ander beeld, van de omzichtige, machiavellistische en, vooral, succesvolle Elisabeth. Of deze beelden iets met de historische werkelijkheid te maken hebben is stof voor discussie. Dat ze veel met onze werkelijkheid te maken hebben is veel minder discussieerbaar.